

Плевенски исторически четения

Pleven Historical Readings

Регионален исторически музей – Плевен
Regional Historical Museum – Pleven

Издание Publication	Революции и еволюции – политически, икономически, технологични, културни и социални измерения на „прогреса“ Revolutions and evolutions – political, economic, technological, cultural and social dimensions of “progress”
Том / година Volume / year	II / 2023
Издател / държава Publisher / country	Регионален исторически музей – Плевен, България Regional Historical Museum – Pleven, Bulgaria
Автор(и) Author(s)	Венко Иванов, Владимир Найденов Venko Ivanow - PhD Student, Vladimir Naydenov
Институция Affiliation	Регионален исторически музей – Плевен Regional History Muzeum – Pleven
Заглавие Title	НИКОПОЛСКАТА КРЕПОСТ В СВЕТЛИНАТА НА НОВИТЕ ПРОУЧВАНИЯ THE NICOPOL FORTRESS IN THE LIGHT OF THE NEW EXCAVATIONS
Страници Pages	32–38
Постоянен адрес Permanent URL	https://plevenhistoricalreadings.eu/articles/phr-2-32/

НИКОПОЛСКАТА КРЕПОСТ В СВЕТЛИНАТА НА НОВИТЕ ПРОУЧВАНИЯ

Венко Иванов, Владимир Найденов

Регионален исторически музей – Плевен

Резюме: Никополската крепост е разположена в северозападната част на съвременния град Никопол. Тя изпълнява важна роля през последните години на Втората българска държава и първите векове на Османската империя. Обект е на много изследвания и продължителни археологически разкопки. През 2021 г. проучванията бяха подновени, което позволи да се хвърли светлина върху периода на изграждане на крепостта и да се изяснят някои важни проблеми на фортификацията на обекта.

Ключови думи: Второ българско царство, Никополска крепост, средновековен Никопол, средновековни крепости, средновековни градове, османски крепости, археологически разкопки

„Никополската крепост“, известна още като „Шишманова крепост“, „Шишманово кале“, „Калето“ и „Баштабия кале“, е разположена в местността Баладжа в западната част на град Никопол (обр. 1), върху естествено защитено плато в непосредствена близост до р. Дунав. Обектът е разглеждан в редица научни и научнопопулярни изследвания, но археологически разкопки в него се провеждат през периода 1967 – 1986 г. от Екатерина Манова и за кратко от Милко Аспарухов през 1989 – 1990 г. Въпреки това много малка част от историята на крепостта е възстановена.

Тук са откривани материали от следните периоди: тракийски, римски, късноантичен, Първо българско царство, византийско владичество, Второ българско царство и османски. Според данни от проучванията най-силно изразени са пластовете от времето на Второто българско царство и османското владичество. Това се дължи не само на големината на крепостта, но и на нейното стратегическо положение. Неслучайно Иван Шишман избира да резидира в нея след превземането на Търново. Важната позиция и здравината на крепостта са оценени и от османците, които превръщат Никопол в център на санджак.

Укрепената площ на града е около 36 дка, без да се включва средновековното пристанище, което е било защитено с дебели стени, кули и вал. През османския период е отделено като самостоятелно

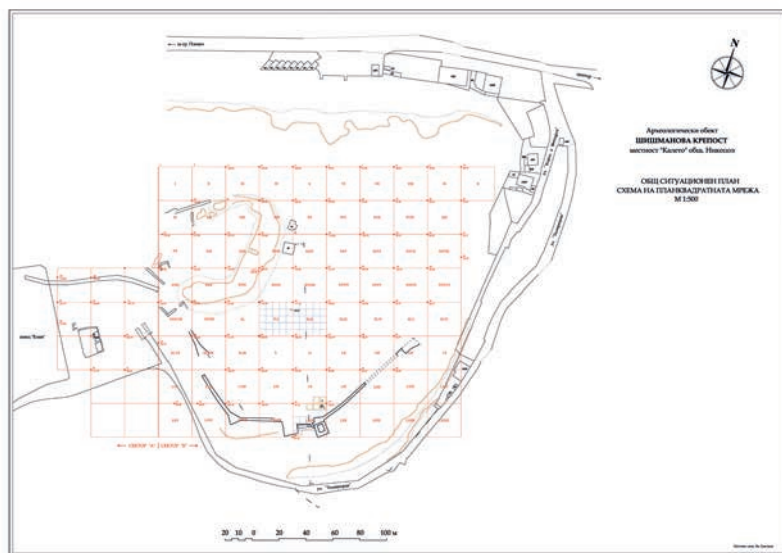
Обр. 1. Никополската крепост и османското укрепление в града.

укрепление. За съжаление, то не е било обект на археологически проучвания и е напълно заличено при изграждането на съвременното пристанище.

Западно от крепостта е изградено огромно османско землено укрепление (обр. 1) с площ над 200 дка. То не само е долепено до средновековния обект, но и го вгражда към новото защитно съоръжение. Незначителен сегмент от източната му половина е проучен от Е. Манова при строителни работи в завод „Елия“, който е бил разположен в този участък. Проучванията ѝ са фокусирани около турска баня, няколко жилища и единични гробове. Османското укрепление заинтригува и Н. Тулешков, който се опита да изясни неговата датировка, план и устройство. Сложната ситуация и липсата на цялостен план на града подвеждат изследователя в хипотетичната му възстановка. Поради ограничените проучвания, на този етап не може да се представи друга информация за това укрепление.

Цялостният план на Никопол се допълва и от няколко незащитени подградия в подножието на хълма. Точният им брой и размери са неясни, защото не са били проучвани. Вероятно поне част от тях прерастват в квартали през османския период.

През 2021 г. проучванията на крепостта (обр. 2) бяха подновени, което позволи да се актуализира, прецизира и коригира информацията

Обр. 2. Общ ситуационен план на Никополска крепост от археологическите проучвания

за нея. Благодарение на това настоящото изследване ще разгледа някои важни въпроси за историята на обекта. На първо място, това е времето на създаването на града с името Никопол. Този въпрос тук е усложнен от наличието на материали от желязната, римската, късноантичната епоха, Първото българско царство, византийското владичество, Второто българско царство и османския период. Първоначално изследователите основно свързват изграждането на крепостта с периода на Късната античност (VI – VII в.), приемайки споменатия в изворите Никополис за Никопол. Вероятно към тази теза ги насочва и голямото количество преизползвани римски каменни материали (*spolia*). М. Аспарухов изключва създаването на крепостта в античния и късноантичния период, но се въздържа да предложи нова хипотеза. По-късно Камен Станев отнася създаването на крепостта около средата на XI в. През 1059 г., след разбиването на част от печенезите начело със Селте, е превзет неговият лагер, описан като скала на Дунава. След това там е оставен византийски военен гарнизон начело със стратег. След тази малка, но важна победа за първи път от 1049 г. е напълно възстановена властта на империята над тема Паристрион. Но накъде насочват новите проучвания? По време на разкопките през последните две години бе открито значително количество керамика от XI – XII в., придружена от солидно количество монети от втората половина на XI – XII в., а подемният материал от по-ранните епохи е значително

по-малко. Същите наблюдения се потвърждават от находките на по-ранните разкопки. Необходимо е да се добави и фактът, че през 2021 г. за първи път е достигнат пласт стерил, а в него са вкопани няколко боклучни ями с керамика от XI в. На този етап от проучванията това само потвърждава тезата на К. Станев за създаване на града с името Никополис в средата на XI в.

На следващо място, трябва да се обърне внимание на проблемите, свързани с фортификацията на крепостта. Въпреки че това е най-изследваната част от обекта, тя е и най-дискусионна. Според Е. Манова обектът е ограден от три или четири отбранителни пръстена. Най-външният е позициониран в подножието около Източната порта на османското укрепление, вторият е по-високо от първия, но по източния склон, третият е на 8 м по-високо от предходния, а последният – по билото на хълма. За съжаление, те са били само частично разкрити и до известна степен са затрупани през последните десетилетия и сравнително неясно позиционирани поради липсата на представени репери или планове. Поради това и в началния етап на възстановените проучвания не може да се поставят с точност трасетата на тези градежи в настоящата план-квадратна мрежа на обекта.

М. Аспарухов първоначално споделя тезата на Е. Манова, но по-късно я отхвърля. Според него градът е с една крепостна стена с множество чупки, продиктувани от особеностите на терена. Необходимо е да се отбележи, че фортификацията на обекта е силно усложнен проблем поради лаконичните описания и малкото запазени планове, скици и снимки на крепостта, а когато ги има, те са непълни, рядко информативни и реално необвързани с представената информация.

По време на археологическите проучвания през 2021 – 2022 г., в южната част на обекта, непосредствено пред крепостната му стена, бе открита нова, по-ранна (обр. 3, 4). Установи се, че по-запазената, смятана дотогава за средновековна, е от османския период. Тя е изградена заедно с кула № 3, която се приемаше за синхронна на близко разположената кула № 2. Проучванията показват, че новоразкритата крепостна стена е построена заедно с кула № 2 през периода на Второто българско царство. По-ранният защитен пръстен е поправян и подсилван (обр. 3, 4), най-вероятно заради нестабилния характер на лъса, в който е вкопан. През османския период този сегмент от крепостната стена е частично доразрушен при изграждането на нова. Наличието на два защитни пръстена се забелязва и по западния склон на хълма, а поради техните особености може да се предположи, че и в този участък става въпрос за два различни периода на строеж.

Обр. 3. Сегмент от османска крепостна стена възседнал по-ранна (средновековна). Достигнат етап от проучването им през 2022 г.

Обр. 4. Сегмент от османска крепостна стена възседнал по-ранна (средновековна) и кула № 3. Достигнат етап от проучването им през 2022 г.

Новите проучвания позволиха да се направят наблюдения и върху друг елемент от фортификацията на крепостта. Това е земленият вал в най-високата част на хълма. Е. Манова го определя като най-вътрешния защитен пръстен, но постепенно започва да се налага тезата, че той е натрупан при разполагането на ПВО батарея през Втората световна война. Необходимо е да се отбележи, че неговата площ е около 10 дка, което е много над необходимото за тази цел. Освен това валът се състои от жълта чиста пръст, без да се откриват археологически материали в нея, което показва, че е пренесен от друго място. Най-вероятно той е насипан през 20-те – 30-те години на XIX в., когато крепостта е възстановена по заповед на султан Махмуд II. Това съоръжение (бастيون) създава ефективен контрол (обстрел) над източната порта на османското укрепление и пристанищната крепост на Никопол.

Необходимо е да се обърне внимание и на друг неизяснен проблем, а именно достъпа и разположението на входовете. Според Е. Манова е преминавано през т.нар. източна порта и оттам – към западната част на обекта. Проблем на тази теза е, че това съоръжение е част от османско укрепление, което е изградено много по-късно от средновековната крепост. Също така не са открити индикации, че на това място е разположена по-ранна порта. Това предположение се подкрепя и от липсата на открито общо трасе на двете съоръжения. Освен това разположение на порта в подножието на хълма е нелогично решение без солидна фортификация, особено от запад. Според османски извори от XVI в. в тази зона е бил разположен земен вал, но няма данни да е изграден през периода на Второто българско царство, и по-важно е, че само той не е достатъчен за охраната на най-уязвимата част на всяка крепост.

Според А. Кузев и М. Аспарухов, основно базиращи се на османски извори, има две порти – източна и западна. Вероятно те се подвеждат от преповтаряне на грешки при интерпретацията на тези лаконични източници. Проблемът се състои основно в това, че те представят малко данни за средновековната крепост, пристанищната крепост, османското укрепление и самия град в подножието, които не са ясно разграничени. Затова по време на проучванията на М. Аспарухов, по източната крепостна стена не са открити следи от порта. Поради стръмните склонове на хълма, от север, изток и югоизток достъпът е почти невъзможен, а археологическите проучвания през последните две години не откриха следи от вход и от юг и югозапад. Това показва, че главният достъп до крепостта е от запад.

Настоящото изследване въпреки скромния си обем представи част от резултатите от археологическите разкопки на Никополската крепост през последните две години. Въпреки ограничената изследвана площ се предостави възможност да се разгледат някои неизяснени проблеми от по-ранните проучвания. Основно те засягат фортификацията на обекта. Установи се наличието на крепостни стени и кули от два периода – Второ българско царство и османски. Също така се изясни характерът на земления вал в най-високата част на крепостта и в известна степен – достъпът до нея. Необходимо е да се прецизира датировката на тези наблюдения, но това ще бъде обект на друго изследване.

Трябва да продължат археологическите проучвания на Никополската крепост, за да се изясни нейното минало, което е част от един от най-критичните периоди за българската история.

THE NICOPOL FORTRESS IN THE LIGHT OF THE NEW EXCAVATIONS

Venko Ivanow - PhD Student, Vladimir Naydenov

Regional History Muzeum – Pleven

Abstract: The Nikopol fortress is located in the northwestern part of the modern city of Nikopol. It played an important role in the last years of the Second Bulgarian Kingdom and the first centuries of the Ottoman Empire. It is the subject of many studies and long archaeological excavations. In 2021, the excavation of the fortress was resumed, which made it possible to shed light on the period of construction of the fortress and to clarify some important problems of the fortification of the site.

Keywords: Second Bulgarian Kingdom, Nikopol fortress, medieval Nikopol, medieval fortresses, medieval cities, Ottoman fortresses, archaeological excavations

Владимир Найденов, Венко Иванов - докторант

Отдел „Археология“

Регионален исторически музей – Плевен

Ул. „Стоян Заимов“ № 3

E-mail: venko_4@abv.bg;

vl_naydenov@abv.bg